

УДК 37.091.3

КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ СЫН АТООЧ ТЕМАСЫН МАКАЛ-ЛАКАПТАРДЫН
НЕГИЗИНДЕ ОКУТУУНУН АКТУАЛДУУГУ (АДИСТИК ЖАНА АДИСТИК ЭМЕС
ТАЙПАЛАРДА)

АКТУАЛЬНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ ИМЕНИ ПРИЛАГАТЕЛЬНОМУ КЫРГЫЗСКОГО
ЯЗЫКА НА ОСНОВЕ НАРОДНЫХ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК (ДЛЯ ЯЗЫКОВЫХ И
НЕЯЗЫКОВЫХ ГРУПП).

THE RELEVANCE OF TEACHING THE ADJECTIVE IN KYRGYZ LANGUAGE USING
PROVERBS AND SAYINGS. (IN SPECIAL AND NON- SPECIAL GROUPS)

Эрматова А.Ж.

*Укук, бизнес, билим берүү
академиясы. Жалал-Абад шаары
Электрондук дарек:
altynay.ermatova@mail.ru*

Аннотация: Макалада кыргыз элдик макал-лакаптарын кыргыз тилинин морфология бөлүмүндө сын атооч темасынын мисалында окутуунун жанычыл технологияларын, инновациялык усулдарын колдонууга багыттоо каралган.

Аннотация: В статье рассмотрены и предложены использование некоторых новых технологий и методов обучения кыргызским народным пословицам и поговоркам при изучении имени прилагательного кыргызского языка.

Annotation: The direction of using Kyrgyz national proverbs and saying in the theme of Adjective in morphology part Kyrgyz Language as modern teaching technologies and innovative methods is considered in the article.

Таяныч сөздөр: макал-лакаптар, этнопедагогика, морфология, сын атооч, табышмак, жаңылмач.

Ключевые слова: пословицы, поговорки, этнопедагогика, морфология, имя прилагательная, загадки, сковогорки.

Key words: proverbs and sayings, ethno pedagogy, morphology, adjective, riddle, tongue-tuister.

Кыргыз менталитетине туура келген тарбия берүү стратегиясынын калыптануусуна этнопедагогика, анын ичинде дидактикалык материалдардын орду чоң.

“Кыргыз элдик оозеки чыгармачылыгын изилдөөчүлөр дидактикалык чыгармаларга: макал-лакап, табышмак, жаңылмач, санат, насыят, терме, үлгү ырлары, тамсил, калп сыяктуу жанрдагы чыгармаларды киргизишет: Алардын дидактикалык маңызы – тарбиялык маанисинин чыгарма деп аталышы – алардын тарбиялык маанисинин түздөн түз ачык берилишинде элдик таалим-тарбиянын жаш муундарга жеткиликтүүлүгүндө, б.а. адамдарды адепке чакырып, акыл насаатка үндөп, этикалык базасынын күчтүүлүгүндө”. [1. 6, 1-б.].

“Кыргыз элдик оозеки чыгармасылыгында тарбиялоонун өзүнчө миссиясын аткарган чыгармалардын тобун мурдатан бери «дидактикалык чыгармалар» делинип аталышы да бекеринен болбосо керек. Себеби этнопедагогикада дидактикалык чыгармалар өзүнчө орунду ээлеп, алардын милдетин түздөн-түз макал-лакаптар, санат-насыят, терме ырлар, табышмактар, куудул сөздөр, элдик сатиралар, эпостор аткарышкан. Мындай чыгармалардын жаралыш табиятында этнопедагогиканын түрлүү методдору, жаштарды

үйрөтүүдөгү педагогикалык көз караштары кыргыздар үчүн кадимкидей эле окуу куралдарынын милдетин аткарып, кийинки муундар аларды улам ары уланта беришкен. Элдик тарбиянын ардактуу, бирок оор жүгүн көтөргөн дидактикалык чыгармалардын ичинен кыргыз фольклорунда түздөн-түз этнопедагогиканын турмуштагы жашаган практикалык салтын окуткан санат-насыят, терме ырлардын поэтикалык ыргагында иштелип чыккан элдик тарбиялоонун концепциясы жатат.” [1. 6, 20-б.].

Макал-лакаптар кыргыз элинин жашоо-турмушунда эриш-аркак болуп кылымдан кылымга, муундан муунга өтүп келгени айдан ачык, баарыбызга маалым. Улуу элдин мурасы болгон макалдын мазмунунда не деген чалкыган философия, тарбия, өрнөк жатат.

Акыркы мезгилдерде замандын өнүгүүсү менен техниканын өсүүсү жаштарды бул нуктан кыйла алыстатып койгонун көрө алабыз. Чон ата, чоң энелерибиз макалдатып сүйлөө менен наристенин жаштайынан кулагына куюп, көкүрөгүнө синдирип, айтып келген болсо, азыркы техниканын өнүккөн заманында жашап жатсак да макал-лакаптарга болгон кызыгуу, маани берүү, тарбиялык жагын алуу солгундап баратат. Бул өзгөрүшкө эмне себеп?...

Ошол ченемине сөз жеткис, кененине көз жеткис тарбиялык, философиялык кен жаткан макал-лакаптарды кыргыз тилин окутууда колдонуу менен жаштарды грамматикалык сабаттуулукка жана руханий байлыкка ээ болууга үйрөтүү менен тарбиялоо – заманбап билим берүүдөгү максат катары карасак болот.

Орто кесиптик жана жогорку окуу жайларында кесиптик кыргыз тилин окутууда кыргыз тилинин грамматикасын гана окутуу менен чектелбестен, тушундүрүү, бышыктоо процесстеринде макал-лакаптарды көнүгүү, мисал катары колдонуу бир катар таасирдүүрөөк.

Анткени студент өз билимин жогорулатууда билим менен кошо руханий байлыкты да кошо сиңире алат. Демек студент үчүн гүлазыктай керек болгон билим жана руханий байлыкты макал-лакаптар аркылуу алуу мүмкүнчүлүгү түзүлөт.

Убакыттын өтүшү менен методикалык-теориялык илимдердин мазмуну өзгөрүп, илимий таанып-билүүнүн методдору өркүндөп өстү. Билим берүүдө окутуунун жаны өзгөчөлүк менен иштелип чыккан усулдарын колдонуу гана үлкөн ийгиликтерди алып келери айдан ачык болуп турган кез. Анткени замандын, коомдун өнүгүүсү менен билим берүүдө да жаны ачылыш, өзгөрүү, жанычылдыктар менен окутуу усулдары аркылуу билим берүү колдоого алынып, жаштарды билим сересине кызыгуусун артырууда. Антпесе, техниканын өнүккөн заманында окууга кызыктыруу чон кыйынчылыктарды туудурганы жүрөк оорутат. Эл агартуучуларынын талыкпас эмгегинин натыйжасы аркылуу азыркы мезгилде окутуунун көптөгөн жанычыл усулдары тажрыйбадан өтүп, көптөгөн билим берүү мекемелеринде колдонулуп жүрөт. Бул кубанычтуу жөрөлгө.

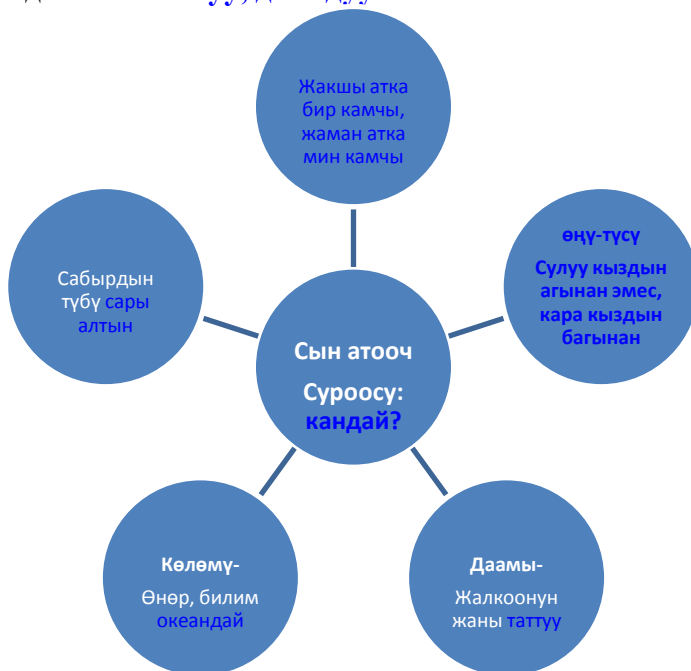
Заман талабына жараша кыргыз тилин окутуудагы кээ бир өзгөчө сунуштар менен кайрылууну туура таптым.

Кыргыз тил илиминде морфология эң чон бөлүмдөрдүн бири болуп эсептелет. Бирок программада, мам.стандартта (атайын орто кесиптик билим берүү) кыргыз тили сабагында саат азыраак бөлүнөт. Ошол бөлүнгөн сааттын ичинде мүмкүн болушунча көбүрөөк морфология боюнча маалымат бергени аракет жасайбыз. Морфологиянын ичинен сын атоочту алсак, бул теманы өтүүдө түшүндүрүү жана бышыктоо бөлүмүндө макал-лакаптарды пайдалансак, кызыктуу да, студенттин эсинде да көпкө чейин калат деген ишенимдемин.

Сын атоочтун аныктамасын айтуу менен түшүнүгүн мисал же көнүгүү менен бышыктайт эмеспизби. Ошол учурда макал-лакаптар жардамга келет. Мисалга макал-лакаптарды алабыз. Мисалы:

- Зат – алма -**
1. өңү-түсү - **кызыл, көк, сары....**
 2. формасы – **тоголок, сүйрү....**
 3. көлөмү – **чон, кичине.....**
 4. даамы – **ачкыл,кычкыл, таттуу....**

- Зат – дарбыз**
1. өңү-түсү - **жашыл, кара...**
 2. формасы – **тоголок, сүйрү....**
 3. көлөмү – **чон**
 4. даамы –**таттуу, даамдуу....**

Сын атоочтор маанилик бөлүнүшүнө карай сапаттык сын жана катыштык сын болуп экиге бөлүнөт.

Катыштык сын атооч: Акылдуу бала – элпек, акылсыз бала – тентек.
Билимдүү болсоң-озосун, билимсиз болсоң тозосун.
Абийирлүү жигитке-ажалдуу кийик жолугат
Адал эмгек абийир таптырат, арам эмгек азабын тарттырат.

Сапаттык сын атооч: Ак ойлоп, адал иште.
Жакшы болуу аста-аста, жаман болуу бир паста.
Жаман деген бир ат бар жууса кеткис,
Жакшы деген бир ат бар кууса жеткис.

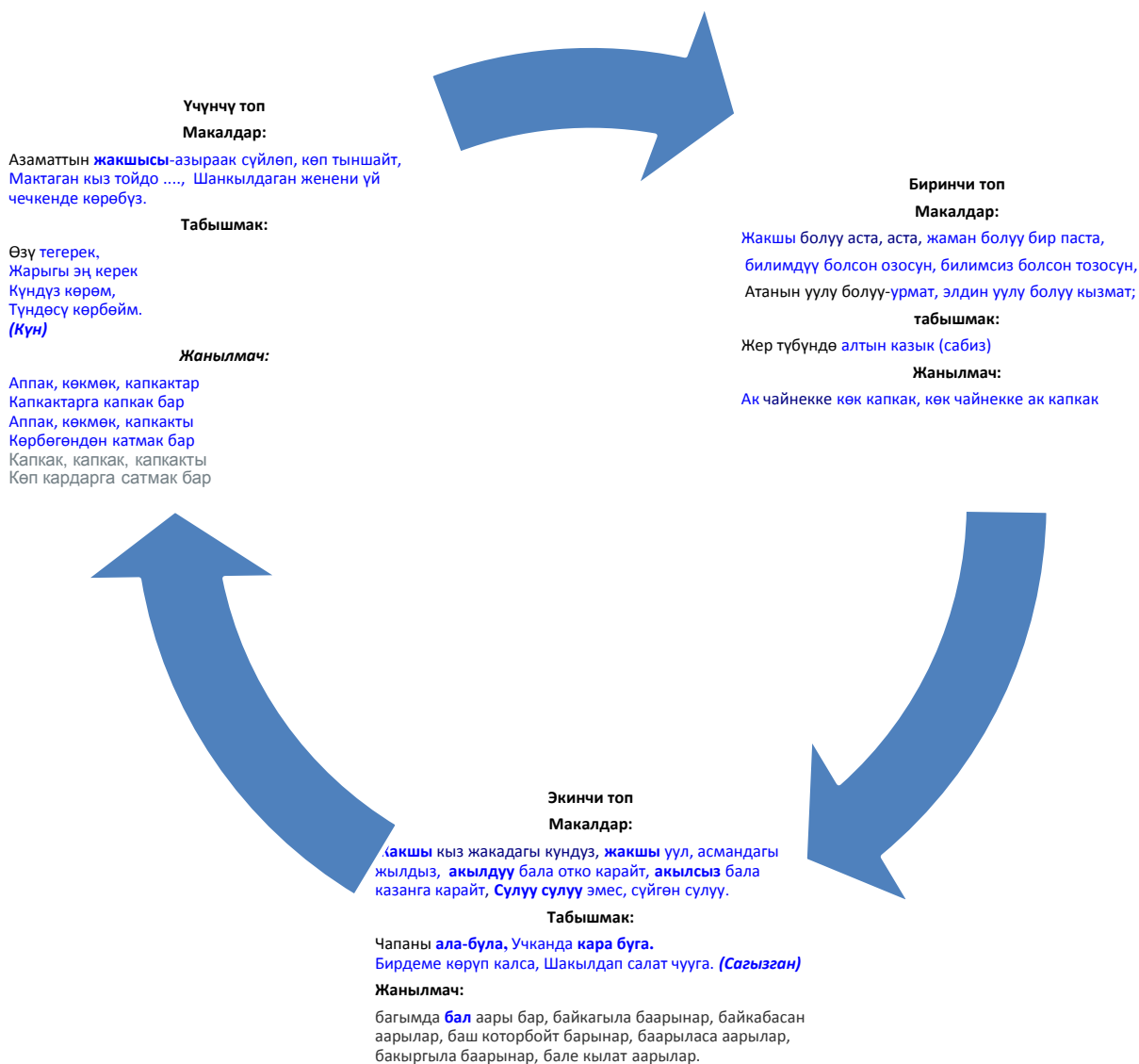
Сын атоочтун үч даражалары бар. Алар :

Жай даража: Жакшы сөз жан эргитет, жаман сөз жан кейитет.
«Бар» таттуу сөз, «жок»— ачуу сөз.
Бак коноор адамдын уулу эптүү, кызы көрктүү болот.

Салыштырма даража: Кекчил болбо, кечиримдүүрөөк бол.
Атасы болушчактын уулу урушчаак,
Акылмандык бар жерде, акыйкат көбүрөөк болуп, жалган жок

Күчөтмө даража: Өтө кызыл тез оңот, өтө ысык тез сууйт.
Адилет сөз — абдан ачуу.
Айтсаң — тилиң күйөт,
айтпасаң — дилиң күйөт.

Студенттерди үч топко болуп алуу менен иштөө да жакшы жыйынтык берери жалпыбызга маалым. Ошол топтор да өз алдынча сын атооч боюнча көнүгүү иштөө менен алардын сын атооч боюнча алган билимин текшере алсак болот. Топторго сын атооч катышкан үч макал, бир табышмак, бир жанылмач табуу тапшырмасы берилет.

Ар бир топ берилген убакытта аткарган тапшырмасын берилген макалдардын маанисин чечмелөө менен сын атоочторду табышат, суроо берүү аркылуу. Табышмакты берүү менен сын атоочтун табышмактагы ордун белгилешет, жанылмачтарды аудиториядагы студенттерге айттыруу менен анын ичиндеги сын атоочту табуу аркылуу презентация кылышат. Бул ыкма менен студенттер өтүлгөн тема боюнча алган билими, көнүгүүлөр аркылуу алган руханий байлыгы гана эмес, топто иштөө аркылуу командада иштөөнү, бири-бирине жардам берүү, ыңгайсыз кырдаалдан чыгууну жана лидердик сапатка ээ болууну үйрөнөт.

Кыргыз тили – Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили болгондуктан кайсы гана адистик болбосун кыргыз тилинин грамматикалык сабаттуулугуна, улуттук руханий байлыгына ээ болуу менен гана өз ишинин чебери боло алары шексиз.

Ошондуктан кыргыз тилин өтүүдө көбүрөөк билим алуучулардын кызыкчылыгын ойлоо менен аларга үйрөнүү, билим алуу мүмкүнчүлүгүн түзүүгө өбөлгө түзөлү. Ал үчүн берилген теманы өтүүдө окутуунун баардык жаны технологияларын, инновациялык усулдарын пайдалануу менен жаңычылдыкка умтулалы, мына ошондо кылган эмгегибиздин үзүрүн көрөрүбүз бышык.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Волков Г.Н. Этнопедагогика. – М., 2000 - 63-б.
2. Карасаев К. Камус-наама. Карасай-сөздүк [Текст] К.Карасаев. – Б.: 1996. – 704-б.
- 3.Н.А.Асанбекова Элдик педагогиканын материалдарын окуучулардын коммуникативдик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүдө колдонуу макала (82.08.081)2014 - 1-б .